

Romák esélyei az oktatásban

Témaválasztásomnak elsősorban személyes indítékai vannak. Előző munkám során több alkalommal nyílt lehetőségem az esélyegyenlőséggel foglalkozni, az egyik szakdolgozatomat is ebből írtam, jelenlegi tanulmányaim során kutatásom is e témakörhöz kapcsolódik.

Az 1990-es rendszerváltással a társadalom nem minden szereplője nyert, legnagyobb vesztesei közt tarthatjuk számon a romákat. Kutatások bizonyítják, hogy a 90-es éveket követően a romák munkanélküliségének aránya rendkívüli mértékben emelkedett.

A munkahelyek elvesztésének egyik oka a valószínűleg a romák alacsony iskolázottsága volt, hiszen ha az elhelyezkedni akaróknak nincs megfelelő végzettsége, akkor az kiszorul a munkaerőpiacról, hátrányos helyzetbe kerül a társadalom többi tagjával szemben. A romáknak nem csak a szakképzetlenségükkel, hanem az előítéletekkel is meg kell küzdeniük. Ezek a problémák részben a megfelelő oktatás hiánya és a saját kulturális gyökereikben keresendő. A romák nagy része idejekorán abbahagyja az iskolát, a fiatal felnőttek számára részben a közoktatás intézményeiben, részben pedig az iskolarendszeren kívüli felnőttoktatás számos formájában kell azokat a módszereket, képzési irányokat meghatározni, amelyek alkalmasak arra, hogy csökkentsék a roma népesség aluliskolázottságát és ezen felül olyan szakmai végzettséget biztosítsanak számukra, ami biztonságos munkaerőpiaci jelenlétet garantál. A tanulás, a továbbképzés, a szakképzés lehet az egyetlen kiút.

Egyenlőtlenségek a rendszerváltás után

A 90-es években végzett kutatások megerősítik, hogy az oktatási rendszer „teljesítmény-lejtőre” sodródott. A vizsgálatok kimutatták, hogy főként az általános iskolai teljesítményhanyatlás településfüggő, ez pedig finanszírozási problémákra vezethető vissza.

„Egy olyan országban, ahol a lakosság egyharmada a létminimum alatt, egy másik harmad pedig létminimum közeli szinten él, az iskolázás költségei csak igen korlátozott mértékben terhelhetők az iskolahasználókra”¹

Jó középiskolákba nem, vagy csak nagyon nehezen juthatnak be a szegényebb társadalmi csoportokba tartozó fiatalok. A középiskolai tanulmányokra való felkészítést az általános iskolai oktatás színvonala nem biztosítja minden esetben, ezáltal az ún. „második iskola”² a továbbtanulás szükséges feltétele lett. Azonban a szegényebb társadalmi rétegek – köztük a romák – a különórák anyagi terheit nem tudják vállalni, így esélykülönbségeik már az alapiskola szintjén rögzülnek, ezzel eldöntve további esélyeiket. Habár a hátrányos szociális helyzetű gyerekek és ezen belül a roma gyermekek oktatásának fontosságát a rendszerváltás utáni kormányok mindegyike elismerte, például a 90-es évek elejétől kiemelt költségvetési támogatást kaptak a kistéleplési általános iskolák (amelyekbe köztudottan sok roma gyermek jár), majd bevezették az ún. etnikai fejkvótát, és 1996-tól a hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatását segíteni hivatott speciális támogatás is járt az

¹ Gázsó 207. p.

² Gázsó 214. p.

iskoláknak. Mindemellett 1994 és 1998 között a KOMA (Közoktatási Modernizációs Alap) számos olyan kezdeményezést támogatott, amely speciális intézményi formában, speciális tantervvel vagy speciális pedagógiai eljárásokkal az oktatását kívánta javítani. Ugyanezt tette a Soros Alapítvány Közoktatási és Roma programja is amellet, hogy ösztöndíj formájában is támogatta a roma gyermekek középiskolai és felsőfokú továbbtanulását.

Ezek a kormányzati törekvések azonban nem voltak képesek ellensúlyozni sem a roma családok romló szociális helyzetéből és a lakóhelyi adottságokból (kistelepülések, depressziós térségek) származó iskoláztatási hátrányokat, sem a többségi társadalmi környezet előítéletes magatartását. Egyes vélemények szerint pl. a felzárkóztatási támogatás bevezetése a roma tanulók oktatási helyzetének a javítása helyett a szegregáció növelésének eszközévé vált.

Fontosnak tartom itt megemlíteni az óvodáztatás kérdését, hiszen az iskolai életmódra, az általános iskola követelményeihez való alkalmazkodásra fel kell készülni a mai iskolásoknak, különösen az iskola világától eltérő szociokulturális helyzetű családok gyerekeinél nem elegendő az általános iskola követelményeihez a spontán érés a legtöbb esetben.

2014. szeptember 1-jétől a 3 életév betöltésétől kötelező az óvodai nevelésben való részvétel³, ennek ellenére a roma szülők egy része, lévén otthon van, nehezen engedi, viszik gyermekeiket az óvodákba. Ahol „az anyuka úgyis otthon van” (nem dolgozik) és amúgy sem szorgalmazza olyan nagyon, hogy a gyerek óvodába járjon idejekorán, könnyebben tekintenek el attól, hogy az óvoda esetlegesen kedvező szocializációs hatását kiaknázzák, azaz nem járatták a gyerekeket, gyakran a roma kisebbséghez tartozókat, az intézményekbe. Holott általában ezek a családok nélkülözik a legjobban azokat az ismereteket, melyekre nagy szükség van az iskolában.

Az integrált nevelés az óvodákban megvalósul ugyan, amennyiben vannak integráló és integrálandó gyermekek. Ugyanis egyre több olyan falusi óvodai csoport, városi óvodai közösség van, amely csak roma gyermekekből áll, azaz a nem roma minta hiányzik, s ellenpólusként minden nagyobb településen megtaláljuk az „elitóvodákat”, akik szándékaik ellenére, a gyermekeket beírató s ezzel a szegregációt megvalósító szülők jóvoltából többnyire csak magyar gyermekeket nevelő intézmény.

Az óvoda szerepe hangsúlyos, kihagyhatatlan a szociokulturális nevelésben és az iskola-előkészítésben.

Az alacsony iskolázottságú szülők gyermekeinél – főként a falvakban, ahol az oktatás színvonala alacsonyabb a városi iskolákénál – az iskolázási esélyegyenlőtlenség szélsőséges formáival találkozhatunk: „az alacsony iskolázottságú társadalmi csoportok gyermekeinek 15-30 százaléka, a roma tanulóknak pedig több mint fele rendszerint olyan kudarcot szenved, amely eleve marginalizált társadalmi helyzetet, esetleg életre szóló munkanélküliséget vagy eltartottságot determinál”.⁴ A szegregátumokban élő gyermekek szülei vagy be sem fejezték az általános iskolát, vagy legfeljebb általános iskolai, néhány esetben szakmunkás végzettséggel rendelkeznek. Kimutatható, hogy az apa iskolai végzettsége nagy százalékban befolyásolja a fiatal legmagasabb iskolai végzettségét.

Eddigi tapasztalataim alapján elmondhatom, hogy Gázsó meglátásai a romáknál hatványozottabban érvényesülnek. A jelen oktatási rendszerben a szociális háttér az iskolázási

³ Nemzeti Köznevelési törvény 2011. évi CXCV tv. 8.§.

⁴ Gázsó 213. p.

esélyeket rendkívüli mértékben differenciálja, a rendszer az esélyegyenlőtlenségek újratermelődését eredményezi.

„Nyilvánvalóvá vált, hogy az iskola, mint a társadalom alrendszere, nem képes a többdimenziós társadalmi egyenlőtlenségrendszer megváltoztatására vagy kompenzálására, ugyanakkor azonban esélyteremtő szerepe megkérdőjelezhetetlen.”⁵

Az állítás abban a tekintetben is igaz, hogy bármennyire is haladt előre a roma gyermekek oktatása, bármennyi voltak sikeres kezdeményezések, lépések, a globalizáció hatásait is magán viselő, s önmagában is egyre változó, egyre gyorsabban fejlődő képzési igények messze meghaladják a lehetőségek fejlődésütemét, a lemaradás egyre nő.

A romák és az oktatás kapcsolata

Amikor a romákra irányuló oktatáspolitikáról van szó, akkor őket olyan célcsoportnak tekintjük, amelyet a mindenkori kormányzat az oktatás speciális eszközeivel integrálni törekszik a társadalomba. Ebben az értelemben a romák a társadalom intézményeivel, mindenekelőtt az iskolával a többséghez képest eltérően viselkedő népcsoport. Olyan emberekről van szó, akik számára részben idegen az iskola, következésképpen gyermekeik nem jutnak el azokig a képzettségi szintekig, amely az adott társadalomban szokásos és kívánatos. E magatartás mögött a mindennapi tapasztalás és a tudományos kutatás nem az egyéni adottságokat, hanem jellegzetes kultúrspecifikus vonásokat mutat ki. Ezekkel a csoportokkal a velük foglalkozó politikai két szinten találkozott: országos és helyi szinten. Tehát a falvak, városok irányítása, az oktatási intézmények működtetése során.

Jelenleg a magyar közoktatás egyik neuralgikus pontja a romák sikertelensége. Ez nemcsak az oktatást, hanem a romák szociális- társadalmi és politikai helyzetét is érinti, és a többség-kisebbség viszonyára is hatással van.

A roma tanulók sikertelenségében számos probléma ötvöződik, melyek koncentráltan hatnak a tanulók teljesítményére. A diákok többsége többszörösen hátrányos helyzetű, családjuk szociálisan a perifériára szorult, és a többség felől érkező sztereotípiák torzítják egészséges önképüket.⁶

A romák sikertelenségének egyik s talán a leggyakoribb oka a tanulatlanság és a szak-képzettség hiánya. Még mindig úgy gondolják a romák közül sokan, hogy az iskola az egy rossz dolog, kötelező és nem kedvelik nem is szeretnek iskolába járni. Azt tartják, hogy a magyarok társadalmában: a kötelező iskolába járással bünteti a romákat. Nehéz és nagy feladat megértetni velük, hogy az életben a boldoguláshoz meg kell küzdeni, be kell integrálódni, illeszkedni. A jelenlegi munkaerőpiacon való megfelelés csak a szakember számára elérhető.

Most már nem elég egy szakirányú végzettség, hanem egyre többen kényszerülnek átképzésre, továbbképzésre.

Ezen a munkaerőpiacon a romák esélye a legrosszabb. Az általános iskolát sem végezték el sokan, illetve nem fejezték be. A romák körében, főleg az idősebb korosztálynál, még mindig nagy dolognak számít a diploma, de akár még a jogosítvány is.

Ezen a katasztrofális helyzeten változtatni csak teljes társadalmi összefogással lehet.

⁵ Meleg 11. p.

⁶ Gúti. 54. p.

Az oktatási rendszernek figyelembe kell venni a romák sikeres oktatásának a sajátosságait. Rendkívül fontos az iskolaválasztás, mégpedig az esélyegyenlőség, az egyenlő eredmények stratégiája. A pozitív diszkrimináció politikájának egyik sarkalatos kérdése az iskolaválasztás. Általános az a kép, hogy a hátrányos helyzetből induló tanulók legtöbbször hátrányos helyzetű iskola diákja. Ezeknek az intézményeknek a finanszírozása leginkább akkor lenne hatékony, ha a finansziális szükségletet az iskolák egy általános kritérium-rendszerben határoznák meg, amely magába foglalná a külső tanácsadást, a tanárok célirányos továbbképzését, a tanulók tanulási folyamatának folyamatos értékelését. A helyes iskolaválasztáson kívül még feltétlen szükség van a romáknak az eddigi életmódjukon, életszemléletükön változtatni. Az eddigi kutatásaimban már tapasztaltam, hogy ez részben meg is történt, de nem elégséges.

Az életben való boldogulásának sok összetevője van. A motiváltság és egy jól felépített jövőkép sokat segíthet az indulásnál. Helyes jövőkép kialakításában elsődleges szerepe a családnak van. Főleg akkor, ha fel tud nézni valakire, vagy a család jó példával jár előtte. Vagy van a gyermek környezetében sikeres roma, aki az elért anyagi, és egyéb javait elsősorban a tanulmányait, szakképzettségének köszönheti, vagy nincs és ekkor leginkább a médiumok roma mintái érvényesülnek. (Érdeemes volna elemeznünk a médium-minták tanulókra való hatását.) Hogyha a szülők tanultabbak, szakképzettek, akkor valószínűleg gyermekeik is könnyebben helytállnak az iskolapadban. A családi iskolázottság, műveltség és a gyermek iskolázottsága közötti szoros összefüggés a szociológiai kutatások egyik legalaposabban vizsgált és bizonyított területe külföldön és Magyarországon egyaránt.

Szeretnék végén pedig egy jó példát bemutatni, amely átmeneti megoldást jelenthet a fentiekben vázolt problémákra, de mely a Bogdán János Közösségi Házban a KLIKK kialakulásáig működött. Az átszerveződött az oktatásban már nem volt meg a helye, bár véleményem szerint szükség volna rá, s hatékonyabb volna a középiskolák dolgozói iskoláinál vagy a munkanélküli fiatalok felnőttképzésénél.

Egy, elsősorban felnőtt roma fiatalok számára létrehozott, második esélyt adó iskola volt. Sajátosan működő, de sok sikert elérő, roma közösség által létrehozott, érettségig adó, két éves esti gimnáziumi tagozatot mutatok be. Az itt 2005-2010 között végzett vizsgálódásom során megállapítottam a következőket: szükség van a felnőttképzésre, különösen a roma fiatalok képzésére. Továbbá arra is, hogy figyelembe vegyék a roma diákok sajátosságait, és a fiatal felnőttekhez amúgy is szükséges, átlagosnál empatikusabb, nagyobb figyelemmel és türelemmel végzett oktatást kell megvalósítani. A folyamatban a tanárok személyisége, a pedagógusok elfogadottsága is, kiemelten fontos. A diákokkal történő személyes találkozásaim alkalmával minden diák szóba hozta, hogy nagyon jók a vizsgált iskolában a tanárok.

Az esti tagozatokra történő jelentkezés önkéntes volt és a diákok kezdeményezték a képzést. Nyilvánvaló az is, hogy érettebbek és a továbbtanulás egy fellépő igény volt náluk. Ezen túl fontos az oktatásnak helyet adó roma közösségi ház is, saját intézményük, amit magukénak is gondoltak a képzés során. A közösségi házban a legmesszebbre menőkig figyelembe vették a romák igényeit. Nem is panaszkodtak semmire, kivéve a nehezen teljesíthető követelményekre. Ugyanakkor a partner illetve az oktatást lebonyolító iskola garantálta a hitelességet. A megszerzett érettségi bizonyítványt a nagykanizsai Zsigmond Vilmos és Széchenyi István Szakképző Iskola állította ki a megfelelő vizsgák után, amely

megfelelt minden követelménynek. Az iskola vizsgálata során bebizonyosodott, hogy roma fiatalokat is fel lehet készíteni az életben való boldoguláshoz, ha megfelelő módszereket használnak az oktatásukhoz.

Nagyobb eredményt lehet elérni, ha figyelembe veszik az oktatás szereplői a romológusok kutatásai által elért eredményeket, továbbá a felnőttoktatás be tudja tölteni azt a szakadékot, ami az oktatási rendszer hiányosságának a következménye. Ez megoldható hátrányos helyzetű roma felnőttek két éves érettségis oktatásában is. Az iskolarendszerű felnőttoktatásban megfelelnek, jók az alkalmazott módszerek és a közvetített tartalmak azon társadalmi csoportok igényeinek, amelyek számára ez az oktatás jelenti a társadalmi integrációnak a lehetőségét.

Vizsgálódásom során már megállapítottam, hogy nagy volt a lemorzsolódás, azt feltételeztem, hogy az iskola komoly elvárásokat követelt meg a diákoktól, nem mindegyikük volt kész arra, hogy azt teljesítse. De voltak a lemorzsolódásnak a fiatal felnőtt korra jellemző egyéni szociális problémái is (például az apró gyermeket nevelő, érettségiző fiatal anyja esetében).

Az osztályukat közösségnek tartották. Egymással sorsközösséget alkotnak, mert valamilyen hasonló nehézségekkel küzdenek. Közé volt a jobb eredményekhez, hogy a tanárokat szeretik és tisztelik, és azt érzik, hogy a tanárok is emberszámba veszik őket. Az oktatás eredményességét mutatja, hogy egyre több felnőtt jelentkezett a programra a későbbiekben is, és néhányan már főiskolai, egyetemi hallgatóként látogattak, látogatnak vissza a közösségi házba. Az új oktatási szerkezetben is meg kellene ezt formát találni.

Irodalom

Boreczky Ágnes et al (2007): *Családok távolból és félközlelől*. Gondolat.

Meleg Csilla (2006): *Az iskola időarcai*. Dialóg Campus.

Gaszó Ferenc (2006): *Társadalmi struktúra és iskolarendszer*, in: *Társadalmi metszetek* (szerk. Kovách Imre), Napvilág Kiadó, 207-224.

Gúti Erika (2001): *Romák és az oktatás* Iskolakultúra, Pécs.

KSH és nemzetközi jelentések, statisztikák